

**Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Güvenlik Bilimleri Enstitüsü**

**Güvenlik Bilimleri Dergisi, 2. Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı (İstihbarat ve Güvenlik),
115-138, doi:10.28956/gbd.1018898**

Gendarmerie and Coast Guard Academy

Institute of Security Sciences

Journal of Security Sciences, The Special Issue of the 2nd International Security Congress (Intelligence & Security), 115-138, doi:10.28956/gbd.1018898

Makale Türü ve Başlığı / Article Type and Title

Konferans Bildirisi / Conference Paper

Bir Uluslararası Güvenlik Sorunu Olarak Covid-19 ile Mücadelede Uluslararası İş Birliği: Güvenliğin Bölünmezliği İlkesi Kapsamında Bir Değerlendirme.

International Cooperation in the Fight Against Covid-19 as an International Security Problem: An Analysis Within the Framework of the Principle of Indivisibility of Security

Yazar(lar) / Writer(s)

1- Hakan KARAASLAN, Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, hakankaraaslan@yyu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2257-0202>

2- Murat DEMİREL, Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, murat.demirel@nevsehir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7134-8985>

Bilgilendirme / Acknowledgement:

-Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

-Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur

-Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

-23-25 Eylül 2021 tarihlerinde Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi'nde icra edilen 2. Uluslararası Güvenlik Kongresi'nde sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

Bu makale Turnitin tarafından kontrol edilmiştir.

This article was checked by Turnitin.

Makale Geliş Tarihi / First Received : 01.11.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted : 23.12.2021

Atıf Bilgisi / Citation:

Karaaslan, H. ve Demirel, M. (2021). Bir Uluslararası Güvenlik Sorunu Olarak Covid-19 ile Mücadelede Uluslararası İş Birliği: Güvenliğin Bölünmezliği İlkesi Kapsamında Bir Değerlendirme, Güvenlik Bilimleri Dergisi, 2. Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı (İstihbarat ve Güvenlik), ss115-138, doi:10.28956/gbd.1018898

BİR ULUSLARARASI GÜVENLİK SORUNU OLARAK COVID-19 İLE MÜCADELEDE ULUSLARARASI İŞ BİRLİĞİ: GÜVENLİĞİN BÖLÜNMEZLİĞİ İLKESİ KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Öz

COVID-19 salgını bireylerden toplumlara, devletlerden uluslararası sisteme yönelik geniş bir yelpazede farklı boyutlar üzerinden çok kısa sürede dünyanın tüm bölgelerine yayılan ciddi güvenlik riskleri ve meydan okumaları doğurmuştur. Hastalıkla mücadelede etkin bir ilaç geliştirememiş olması, aşının küresel dağıtımında yaşanan adaletsizlikler, virüsün varyantlarının ortaya çıkması COVID-19'un temel bir güvenlik tehdidi olarak varlığını devam ettirmesine yol açmaktadır. Mücadelenin temelinde salgınının tüm dünyada sonlandırılana kadar uluslararası ilişkilerdeki hiçbir aktörün tamamıyla güvende olamayacağı anlayışı hâkimdir. Çalışma bu hususu güvenliğin bölünmezliği ilkesi kapsamında inceleyerek COVID-19 sürecinde uluslararası iş birliği sorunsalına dair nasıl bir birikim ve eğilimler oluştuğunu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Dünya Sağlık Örgütü ve COVAX'a odaklanarak tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma; güvenliğin bölünmezliği ilkesi çerçevesinde COVID-19 sürecinin, benzer salgınlar veya farklı sektörlerden kaynaklanabilecek başka uluslararası güvenlik tehditleri açısından önem arz eden maliyet paylaşımı ve uzlaşma pratikleri içeren işlevsel bir bilgi birikimi ve işbirliği eğilimi oluşturduğunu; uluslararası güvenlik sorunlarına karşı sürdürülebilir bir iş birliği ve yönetim platformuna olan ihtiyacı netleştirdiğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenliğin Bölünmezliği, COVID-19, Koronavirüs, Uluslararası Güvenlik, COVAX, Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü

INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIGHT AGAINST COVID-19 AS AN INTERNATIONAL SECURITY PROBLEM: AN ANALYSIS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE PRINCIPLE OF INDIVISIBILITY OF SECURITY

Abstract

The COVID-19 pandemic has exposed serious security risks and challenges for wide range of actors from individuals to societies, and from states to international system over various dimensions. The inability to develop an effective medication, injustices arisen from the global distribution of vaccination, and the emergence of the variants of the virus have led COVID-19 to continue its existence as a major security threat. The argument that no actor in international relations is completely secure unless the pandemic ends all over the world lays at the core of the struggle. Analyzing this fact with the principle of indivisibility of security, this study aims to discuss what sort of an accumulation and tendencies have occurred during the COVID-19 process regarding the problem of international cooperation by focusing on the United Nations Security Council, the World Health Organization and COVAX. The study argues within the principle of indivisibility of security that COVID-19 process has created a functional accumulation of knowledge and cooperation tendencies consisting of cost-sharing and consensus practices which are critical for similar pandemics or other international security threats originated from different sectors; and clarified the need for a sustainable cooperation and governance platform responding international security problems.

Keywords: Indivisibility of Security, COVID-19, Coronavirus, International Security, COVAX, United Nations, World Health Organization

GİRİŞ

2019 yılının son günlerinde Çin’de ortaya çıkan yeni tip koronavirüs (COVID-19) salgını bir uluslararası halk sağlığı krizine dönüşmüş ve küresel bir güvenlik sorunu hâline gelmiştir. Bu süreçte uluslararası örgütlerin rolü yetersiz kalmış, devletler arasında etkin bir iş birliği ve eş güdüm sağlanamamıştır. COVID-19 salgını Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri tarafından dünyanın bir numaralı güvenlik sorunu olarak nitelendirilse de BM’nin uzmanlık kuruluşlarından biri olan Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) küresel bir aktör olarak salgınla mücadelesi yetersiz görülerek eleştirilmiştir (Dilbirliği, 2020; Russian News Agency, 2020). Başladığı ilk günden itibaren COVID-19 salgınının olumsuz etkileriyle mücadelede devletlerin sorumluluk ve yükümlülükleri artmıştır. Devletler salgına karşı faaliyete geçerken “kendi başının çaresine bakma” (*self-help*) ilkesi baskın hâle gelmiş ve salgınla mücadele çok büyük oranda devletlerin ulusal kapasiteleriyle yürütülmek durumunda kalmıştır. Ülkelerin özellikle ulusal sağlık altyapıları, kapasiteleri önem kazanmış ve bu hususlar ulusal güvenliğin bir parçası hâline gelmiştir. Salgınla mücadelede ilaç ve aşı geliştirme, tıbbi maske ve solunum cihazı temini, hastane alt yapılarının ve özellikle yoğun bakım ünitelerinin yeterliliği gibi birçok konu devletlerin ulusal kapasiteleri bakımından kritik bir nitelik kazanmıştır.

Salgınla mücadelede farklı ulusal kapasitelere sahip olan devletler, krizi aynı seviyede yönetme başarısı gösterememişlerdir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, İtalya ve İspanya gibi Batı dünyasının gelişmiş önde gelen ülkeleri bile salgınla mücadelede çok ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır. Sınır güvenliği, insani güvenlik ve temel kamu hizmetleri gibi başlıca işlevleri çeşitli nedenlerden dolayı yerine getirmede önemli kapasite eksiklikleri ve sorunları olan *zayıf/kırılgan/başarısız* devletlerin (Bkz. Karaaslan, 2020, ss. 167-206) ise salgın sürecinden daha da olumsuz etkilendikleri görülmektedir. Salgın, dünyanın tüm ülkelerinde tam anlamıyla kontrol altına alınmadıkça, insan hareketliliğinin tekrar artacağı düşünüldüğünde, hastalığın tekrar yayılması ve tüm dünya için yine bir sağlık krizi ve güvenlik sorunu oluşturması ihtimal dâhilindedir. Ayrıca COVID-19’un varyantlarının etkinliği veya benzer olası bir küresel sağlık krizi; bireylerin, toplumların, devletlerin ve bir bütün olarak uluslararası toplumun güvenliğine ciddi tehdit teşkil edebilecek unsurlardır. Salgına karşı her bir devletin kendi güvenliğini sağlaması, diğer devletlerin de güvenlikleri açısından kritik öneme sahiptir. Bu durum bir başka deyişle, “salgın her yerde bitene kadar hiçbir yerde bitmeyecek” cümlesiyle de ifade edilebilir. Çalışmada, bu husus “güvenliğin bölünmezliği” ilkesi çerçevesinde ele alınmaktadır. Güvenliğin bölünmezliği ilkesi, bir ülke içindeki

mevcut güvensizlik durumunun, aynı bölgede ve/ya yakın coğrafyalarda yer alan diğer tüm devletlerin güvenliğini ve istikrarını olumsuz yönde etkileyeceği varsayımına dayanmaktadır (Burgess, 2007, ss. 3-4).

Bu çalışmanın temel amacı, güvenliğin bölünmezliği ilkesi çerçevesinde ilgili uluslararası iş birliği sorunsalını irdelemek ve aktörlerin eğilimlerine yönelik çıkarımlarda bulunarak benzer uluslararası güvenlik sorunlarına karşı COVID-19 salgını sürecinin nasıl bir birikim oluşturduğunu tartışmaktır. Çalışma salgınla mücadelede uluslararası iş birliğindeki aksaklıklara odaklanırken devletlerin ilgili alanlarda ulusal kapasitelerinin güçlendirilmesinde uluslararası iş birliğinin öneminin de altını çizmektedir. Bu kapsamda COVID-19 ile mücadeleye dair uluslararası sistemdeki etkileşimleri “güvenliğin bölünmezliği” ilkesiyle kavramsal bir boyut üzerinden kapsayıcı bir yaklaşımla inceleyerek ilgili literatüre özgün bir katkı sunmak hedeflenmektedir. Çalışma, COVAX ve Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası yapılanmalara dair birincil kaynaklara dayanan çözümlemeler ile güvenliğin bölünmezliği ilkesi ve COVID-19 salgını sürecindeki uluslararası iş birliğiyle ilgili literatürdeki ikincil kaynakların değerlendirilmesine dayanan nitel bir araştırmadır. Çalışma, COVID-19 salgın sürecinin, benzer salgın süreçleri veya farklı sektörlerdeki uluslararası güvenlik tehditleri açısından önem arz eden maliyet paylaşımı ve uzlaşma içeren işlevsel bir bilgi birikimi ile işbirliği eğilimi oluşturduğunu; uluslararası güvenlik sorunlarına karşı sürdürülebilir bir iş birliği ve yönetim platformuna olan ihtiyacı netleştirdiğini iddia etmektedir. Çalışma ilk olarak güvenliğin bölünmezliği ilkesini açıklayarak ilgili kavramla COVID-19 arasındaki bağlantıyı kurmaktadır. İkinci olarak, COVID-19’un hangi boyutlar üzerinden bir güvenlik tehdidi oluşturduğu irdelenmektedir. Ardından çalışma, COVID-19 sürecinde uluslararası toplumdaki iş birliğini COVAX üzerinden ve ilgili sorunları DSÖ ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne (BMGK) odaklanarak BM üzerinden tartışmaktadır. Sonuç kısmında da çalışmanın temel bulguları üzerinden genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. GÜVENLİĞİN BÖLÜNMEZLİĞİ İLKESİ

Soğuk Savaş dönemindeki klasik ya da geleneksel güvenlik anlayışına göre, esas olan devlet güvenliğidir. Devlet, güvenliği sağlanması gereken temel aktör olarak görülürken güvenliğin askerî boyutu baskın olmuş ve güvenlik ağırlıklı olarak askerî imkân ve yetenekler bakımından ele alınmıştır. Ana tehdit kaynağı askerî unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramında ve güvenlik çalışmalarında “derinleşme” ve “genişleme” olarak adlandırılan dönüşüm süreçleri ortaya çıkmıştır. Çoğulcu bir niteliğe sahip bu yeni güvenlik anlayışının

odak noktasında, devlete ek olarak bir yandan birey ve toplum gibi güvenliği sağlanması gereken, diğer bir ifadeyle güvenilir kılınacak yeni güvenlik nesnelere; diğer yandan da askerî tehditlere ek olarak farklı alanlardan kaynaklanan yeni risk ve meydan okumalar güvenlik analizlerine dâhil edilmiştir. Askerî güvenliğin yanı sıra, siyasi, ekonomik, çevresel ve toplumsal güvenlik sektörleri güvenlik çalışmalarının yeni boyutları olarak ortaya çıkmıştır (Williams, 2013, ss.7-9; Ayrıca bkz. Sula, 2020, ss. 1-18). Bir başka ifadeyle, güvenliğe yönelik tehdit ve risk alanlarında bir çeşitlilik/artış ortaya çıkmıştır.

Farklı alanlardan kaynaklanan güvenlik tehditleri şüphesiz yeni ortaya çıkmamıştır. Ancak Soğuk Savaş döneminin bitimi ve iki kutuplu ideolojik ve askerî kamplaşmanın sona ermesiyle askerî güvenliğin görece öneminin azalması; daha önce de var olan politik, ekonomik, çevresel, toplumsal ve insani alanlardan kaynaklanan güvenlik tehditlerinin önemlerinin artmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminden devralınan silahlanma, devletler arası savaş ve terörizm gibi ağırlıklı olarak askerî nitelikli güvenlik meselelerine ek olarak, yeni dönemin başlıca tehdit ve sorun alanları; rejim güvenliği, küresel çevre sorunları, uluslararası göç ve mülteci krizleri, fakirlik, az gelişmişlik, gıda ve su güvenliği, enerji güven(siz)liği, siber güvenlik, salgın ve bulaşıcı hastalıklar ve ulus ötesi organize suçlar şeklinde sayılabilir.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte güvenlik çalışmaları alanında ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biri de güvenlik kavramına yönelik farklı ve yeni kavramsallaştırmalar ile kuramsal çalışmaların çoğalmasındır. Bu çerçevede, “Güvenliğin Bölünmezliği” (*Indivisibility of Security*) ilkesi de hem devletlerin hem NATO ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütlerin hem de güvenlik alanında çalışan akademisyenlerin çok daha fazla önem vermeye başladıkları güvenlik kavramsallaştırmalarından biri olarak gündeme gelmiştir.

Güvenliğin bölünmezliği ilkesi, bir bölgedeki veya uluslararası sistemdeki herhangi bir devletin güvenliğinin o bölgede yer alan veya uluslararası sistemde yer alan diğer tüm devletlerin güvenliği ile sıkı sıkıya bağlı olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bir başka ifadeyle, bir devletin güvenliği diğer devletlerin güvenliğinden etkilenmektedir ve tüm devletlerin güvenlikleri arasında bir karşılıklı bağımlılık söz konusudur. Bu kapsamda, herhangi bir devletin istikrarsızlık veya güvensizlik içinde olması, sistemde yer alan diğer tüm devletlerin güvenlikleri üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarabilir. Bu nedenle sistemde yer alan herhangi bir devlet, diğer devletlerin aleyhine olacak bir şekilde güvenliğini sağlama ya da garanti altına alma amacına yönelik girişimlerde bulunmamalıdır (OSCE, 2009, ss.

1-2). Bir devletin karşı karşıya olduğu güvenlik tehditleri, diğer devletler için de tehlikeli bir durum arz etmektedir. Sistemde yer alan tüm devletler güvenlik ve istikrar içinde olmadan hiçbir devletin güvenliğini sağladığı söylenemez. Bu durum “güvenliğin bölünmez” olduğunu ifade etmektedir. Sistemdeki herhangi bir devletin, diğer tüm devletlerin güvenlik içinde olmasından yana çıkarı vardır (Hoyer, 2010, ss. 114-117).

Ellehuus ve Zagorski'nin (2019: 3) ifadeleriyle, bir devlet diğer devletlerin zararına ya da aleyhine olacak şekilde güvenliğini gerçekleştirme yoluna gitmemelidir. Bir diğer deyişle, bir devletin kendi güvenliğini sağlama veya garanti alma yolunda atacağı adımlarda komşu devletlerin meşru güvenlik kaygılarını dikkate alması gerekmektedir. Hatta devletler ittifak ilişkilerine girerken de bu durumu göz önünde bulundurmalarıdır. Kvartalnov'a (2021: 9) göre güvenliğin bölünmezliği ilkesi belli bir coğrafyada yer alan devletlerin tümüne, onların siyasi, ekonomik ve ideolojik nitelikleri ile taahhütleri dikkate alınmaksızın, eşit oranda güvenlik sağlanması anlamına gelmektedir. Güvenliğin bölünmezliği ilkesine göre, bir devlet için sağlanacak en ideal ve etkin güvenlik bütün ülkeler için belli oranlarda tesis edilecek güveniktir (Kvartalnov, 2021, s. 10).

Bu noktada COVID-19 salgını ile güvenliğin bölünmezliği ilkesi arasındaki bağlantının kurulması önem taşımaktadır. COVID-19'un genel olarak uluslararası sistem ve uluslararası güvenlik üzerindeki etkileri dikkate alındığında gerek uluslararası kamuoyunda gerekse konu üzerine biriken literatürde öne çıkan husus; COVID-19 salgınının dünyanın tüm ülkelerinde sonlandırılana kadar hiç kimsenin güvende olamayacağıdır. Bu bağlamda güvenliğin bölünmezliği ilkesinin temelinde yer alan varsayım, bir devletin güvenlik tehditleri ile karşı karşıya olması hâlinin diğer devletlerin de güvenliklerini olumsuz yönde etkileyeceği anlayışına dayanmaktadır. Bu varsayımı yansıtır şekilde küreselleşmenin en önemli çıktılarında biri olarak kabul edilebilecek COVID-19 salgını ile mücadelede en fazla dile getirilen söylemlerden birisi de “herkesin güvende olmadığı bir dünyada, kimsenin güvende olmaması” hususudur (Koçer, 2021, ss. 108-109). Örneğin; bir ülkenin sağlık alanında yaşadığı kapasite eksiklikleri ve sorunlar, salgının yayılımını kolayca ve hızla tetikleyebileceğinden diğer ülkeler açısından ciddi bir risk unsuru barındırmaktadır (Davies, t.y.). Yeni tip koronavirüs salgınının durumuna ilişkin değerlendirmelerde bulunan DSÖ Basın Sözcüsü Tarik Jasarevic, salgının ne zaman biteceğiyle ilgili soruya verdiği cevapta, “Salgın her yerde bitene kadar hiçbir yerde bitmeyecek. Aşılarla erişimdeki şok edici küresel eşitsizlik, pandemiye sona

erdirmenin en büyük risklerinden biri olmaya devam ediyor” ifadelerini kullanmıştır (“DSÖ: Salgın her yerde”, 2021).

Aydın’ın ifade ettiği üzere, COVID-19 ile mücadelede devletlerin uyguladıkları yöntemler ne olursa olsun, COVID-19 tüm ülkelerde sonlandırılmadıkça, devletlerin kendilerini bu tehditten uzak tutmalarının pek de mümkün olamayacağı hususu açıkça görülmüştür. Bu bağlamda salgınla mücadelede devletlerin içe kapanan politikalar izlemelerinin en nihayetinde başarılı bir sonuç getirmeyebileceği anlaşılmış ve salgını karşı aşı geliştirilmesi, bu aşının küresel düzeyde adil dağılımı ve uygulanması konularında uluslararası düzeyde yürütülecek etkin bir iş birliğinin zorunlu olduğu kanısı güç kazanmıştır (Aydın, 2020). Sonuç olarak, güvenliğin bölünmezliği ilkesi çerçevesinde değerlendirildiğinde, bir güvenlik tehdidi olan COVID-19 salgınının, etkin bir küresel iş birliğinin sağlanabilmesi bakımından hem önemli bir fırsat hem de ciddi bir test niteliği taşıdığı söylenebilir.

2. BİR GÜVENLİK TEHDİTİ OLARAK COVID-19

Güvenlik, en temel tanımlamasıyla tehditlerden uzak olma durumudur. Bu kapsamda güvenlik çalışmalarında başlıca iki soru önem arz etmektedir: “Kimin için güvenlik?” ve “Neye karşı güvenlik?”. Kuşkusuz, COVID-19 sürecinde neye karşı güvenliğin sağlanacağı konusu net bir şekilde yeni koronavirüs olarak adlandırılan COVID-19 virüsü olarak ifade edilmektedir. Diğer soruyu teşkil eden güvenliğin nesnesini ise ilk aşamada bireyler oluşturmakta, virüsün devam eden zincirleme etkisiyle devletler, devletlerin oluşturduğu uluslararası sistem hatta içinde yaşadığımız kürenin kendisini de ihtiva etmektedir.

Soğuk Savaş’ın bitimiyle birlikte, salgın hastalıkların yeni güvenlik tehditleri arasında önemli bir yer edindiklerini söylemek mümkündür. Birol ve Çelik’e göre (2020: 375), “...salgın hastalıkların epidemi ve pandemi durumlarında toplum genelinde yayılma riski, devletler açısından kamu sağlığı başta olmak üzere siyasi, ekonomik, toplumsal ve güvenlik alanlarında ciddi etkilere sebep olabilmektedir.” İnsandan insana bulaşan hastalıklar çok kısa süre içinde hızlı bir yayılım göstererek bireyler, toplumlar, devletler ve uluslararası sistem üzerinde siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda yıkıcı etkilere neden olabilmektedir. Pandemiler, sınır tanımadıklarından toplumlar ve devletler üzerinde hızlı ve eş zamanlı yayıflatıcı etkilere neden olabilmektedirler (Davies, t.y.).

Uluslararası ilişkilerdeki tüm analiz seviyelerini ve ilgili aktörleri etkileme kapasitesine sahip olan COVID-19 salgınının Ekim 2021’deki durumuna bakıldığında, 250 milyona yaklaşan doğrulanmış vaka bulunduğu, DSÖ’ye

raporlanan COVID-19 nedeniyle beş milyona yakın ölüm olduğu, dünyanın tüm bölgelerine virüsün yayılarak etkili olduğu ve toplamda altı buçuk milyar doza yakın aşının uygulandığı görülmektedir (World Health Organization [WHO], 2021b). COVID-19 virüsüne karşı etkin bir ilaç 2021 yılı itibarı ile geliştirilemese de, virüse karşı etkili olduğu görülen aşilar geliştirilmiş bulunmakta ve hızla uygulanmaya devam etmektedir. Sekiz milyara yaklaşan dünya nüfusu düşünüldüğünde aşı rakamları umut vaat eder gözükse de ülkelerin aşıya erişimde eşit imkânlarla sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Afrika kıtası örneğinde 2021 Eylül ayı itibarıyla sadece iki ülkenin aşılama sürecinde önem arz ettiği düşünülen yüzde 40 aşılama oranını yakalayabildiği belirtilmektedir (World Health Organization [WHO], 2021a). Afrika’daki devletlerin üyesi olduğu Afrika Birliği’ne üye devlet sayısının 55 olduğu düşünülürse (African Union, 2021), COVID-19 ile mücadelede aşılama durumunda Afrika kıtasındaki ülkelerde ciddi bir geri kalmışlık olduğu söylenebilir.

Uluslararası güvenliğe tehdit oluşturan COVID-19 virüsüyle mücadelede sorunlu gelişmelerden bir tanesi de ilgili virüsün dönüşüm geçirerek türemiş varyantlarıyla dünyanın birçok ülkesinde yaygınlaşmaya devam etmesidir. Üretilen mevcut aşuların COVID-19 varyantları üzerinde tamamen etkili olmaması, aşı olmayanlarla birlikte aşı olmuş bireylerin de varyantları taşıyarak hastalığı yaymaya devam etmesine sebep olabilmektedir. Bu kapsamda, COVID-19 varyantları salgınla mücadelede en etkili yöntemlerden olan aşılama unsurunun önleyiciliğini azaltmış ve salgının tekraren yayılmasına sebep olarak tehdit seviyesini yükseltmiştir. Bu çerçevede ilk örneklerine 18 Kasım 2020’de İngiltere’de rastlanan “alpha” varyantı, aynı tarihte ilk kez Güney Afrika’da rastlanan “beta” varyantı, 11 Ocak 2021 tarihinde ilk kez Brezilya’da tespit edilen “gamma” varyantı ve Nisan-Mayıs 2021 tarihinde Hindistan’da raporlanan “delta” varyantı bu duruma örnek verilebilir. Yeni varyantların oluşumu devam etmekte ve söz konusu varyantlar bir güvenlik tehdidi olan COVID-19 salgınının sürmesinde rol oynamaktadır. Ağustos 2021 itibarıyla alpha varyantının 50’den fazla ülkeye yayıldığı, beta varyantının en az 20 ülkede görüldüğü ve gamma varyantının ise 10’dan fazla ülkeye yayıldığı not edilmiştir (Roberts, 2021). Son olarak DSÖ Kasım 2021’de “omicron” ismi verilen yeni bir COVID-19 varyantı tespit edildiğini duyurmuştur (World Health Organization [WHO], 2021d).

COVID-19 salgınıyla mücadeledeki mevcut durum ve virüsün varyantlarının yayılmaya devam etmesi karşısında, hiç kuşkusuz aşı geliştirilmesi ve aşının adil dağıtımı en önemli hususlar olarak görülmektedir. Bu duruma dikkat çeken DSÖ

Genel Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus, güvenliğin bölünmezliği ilkesini teyit eder nitelikte “Aşı dağılımındaki eşitsizlik devam ettiği müddetçe, virüs dolaşımında kalmaya ve değişmeye devam edecek, sosyal ve ekonomik çöküntüler devam edecek, aşının daha etkisiz olmasına yol açacak olan varyantların türemesi şansı da yükselecek” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur (World Health Organization [WHO], 2021a). 14 Eylül 2021 tarihinde DSÖ tarafından yapılan bir oturumda açıklamalarda bulunan Genel Direktör Ghebreyesus genel bir hedef olarak 2021 yılı sonunda ülkelerdeki nüfusun yüzde 40’ının, 2022 yılı ortasına kadar da yüzde 70’inin aşılmasını planlandığını belirtmektedir. Bu kapsamda konuşmanın tarihine kadar olan süreçte dünyada uygulanan aşı miktarının yalnızca yüzde 2’sinin Afrika’da uygulandığını ve Eylül 2021 itibarıyla Afrika’da yalnızca iki ülkenin yüzde 40 aşılama oranını geçtiğini belirtmiştir (World Health Organization [WHO], 2021a).

Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas, “virüsün bir silahtan muhtemelen daha öldürücü olabileceği” yönündeki açıklamasında BMGK’nin uluslararası barış ve güvenliğe dair daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşması gerektiğini dile getirmiştir (UN News, 2020). Maas’ın sözleri uluslararası toplumun BM’nin COVID-19 salgını ile mücadelede bir küresel yönetim merkezi olarak işlev üstlenmesi hususunda ortaya çıkan beklentinin yansımaları olarak değerlendirilebilir. Salgının ilk günlerinden itibaren BM de sürece yönelik tespitlerde bulunup eş güdüm sağlayıcı bir rol oynamaya çalışmıştır.

BM Genel Sekreteri Antonio Guterres yaptığı açıklamada koronavirüsün günümüz dünyasının bir numaralı küresel güvenlik tehdidi olduğunu ifade etmiştir. Guterres aynı açıklamasında uluslararası topluma da devam eden çatışmalarda 2020 yılı sonuna kadar küresel düzeyde bir ateşkesin hayata geçirilmesi için tüm çabaları sarf etmeleri yönünde de bir çağrıda bulunmuştur (Russian News Agency, 2020).

BM Genel Sekreteri Guterres, 20 Nisan 2020’de BMGK’ye yaptığı konuşmada COVID-19 salgınının uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu, bu kapsamda sekiz riski barındırdığını ifade etmiştir. Guterres, ilk olarak vatandaşların yöneticilerin yanlış politikalarla COVID-19 sürecini yönettiklerine ve kriz kapsamında şeffaf olmadıklarına dair bir algıya sahip olurlarsa kamu kurumlarına olan güvenin sarsılma olasılığının bulunduğuna dikkat çekmiştir. İkincisi, Genel Sekreter bu krizin ekonomik yansımalarının, özellikle kırılgan toplumlarda, daha az gelişmiş ülkelerde ve geçiş sürecindeki ülkelerde büyük stres kaynakları yaratabileceğini dile getirmiştir. Bu kapsamda ekonomik istikrarsızlığın, durumdan en çok etkilenen sektörlerin büyük çoğunluğunu oluşturan kadınlar için ve özellikle

evlerin geçimini kadınların sağladığı çatışma alanlarındaki haneler için yıkıcı etkilere sahip olacağı vurgulanmıştır. Üçüncü olarak Guterres seçimlerin veya referandumların ertelenmesinin veya tansiyon düşürme tedbirleriyle oylamaya devam etme kararlarının siyasi gerilimler yaratabildiğini ve meşruiyeti baltalayabildiğini ifade etmiştir. Bu tür kararların uzlaşmayı hedefleyen uzun danışma süreçleriyle alınmasının gerektiğini ve siyasi fırsatçılığın zamanının olmadığını da bildirmiştir. Dördüncü olarak Genel Sekreter, bazı çatışma ortamlarında, salgının yarattığı belirsizliğin, bazı aktörler için daha fazla bölünme ve kargaşa getirici bir etki yapabileceğini vurgulamış, bu teşviklerin şiddetin artmasına ve muhtemelen devam eden savaşları konsolide ederek salgınla mücadeleyi karmaşıklaştırabilecek yıkıcı yanlış hesaplamalara yol açabileceğini vurgulamıştır. Beşinci olarak terörizm tehdidinin hâlâ canlı olduğunu vurgulayan Guterres, hükümetlerin ilgilerini salgınla mücadeleye çevirmesinin terör grupları tarafından saldırı için bir fırsat penceresi olarak görülebileceğini belirtmiştir. Altıncı bir unsur olarak Genel Sekreter, salgın sürecinin açığa çıkardığı güçsüzlük ve hazırlıksız yakalanma durumunun olası bir biyo-terörist saldırının nasıl ortaya çıkabileceğine ve riskleri artırabileceğine dair bir açılım da sunduğunun altını çizmiştir. Yedinci bir unsur olarak bu kriz sürecinin, en fazla ihtiyaç duyulduğu zamanda uluslararası, bölgesel ve ulusal çatışma çözümlene çabalarını engellediğini belirtmiştir. Sekizinci ve son olarak Guterres, salgının çeşitli insan hakları sorunlarını tetiklediğini ve şiddetini artırdığını ifade etmiştir (UN Secretary General, 2020a).

BMGK, 1 Temmuz 2020 tarihinde aldığı 2532 sayılı kararda koronavirüs salgınının uluslararası barış ve güvenliğin devamını tehlikeye düşürme olasılığının olduğunu kayda geçirmiştir. Aynı kararda dünyada devam eden çatışma ve savaşlarda bir ateşkesin sağlanması yönünde de çağrıda bulunmuştur (Pobjie, 2020).

COVID-19'un ulusal güvenlik açısından ortaya çıkardığı başlıca tehditler ise şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak, salgın yüksek ölüm oranlarına neden olduğundan her şeyden önce bir ülkenin en önemli güç unsurlarından biri sayılan yetişmiş insan kaynaklarının ve nüfusunun zarar görmesine neden olmaktadır. İkinci olarak, salgın ekonomik işleyişe verdiği zarar nedeniyle devletlerin refah ve kalkınma seviyelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum aynı zamanda sosyal huzursuzlukların ve tepkilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu tür bir durum ise kamu güvenliğini, düzenini ve istikrarını bozan sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Soner, 2020, ss. 6-7).

Bulaşıcı ve salgın hastalıkların bir güvenlik tehdidi olarak yöneldiği en önemli güvenlik nesnesi bireylerdir. Yüksek oranlarda ölüm vakalarına ve insanların sağlıklarının bozulmasına neden olan bulaşıcı ve salgın hastalıklar geniş anlamda toplumsal güvenliği de olumsuz yönde etkileyen hususların başında gelmektedir. Koçer'in (2021: 99) deyimiyle, "İnsanların ölümü, nüfusun azalması, doğum artış oranının düşmesi, iş gücü kaybı, üretimin azalması, askerlerin hastalanmaları ve ölmeleri gibi gelişmeler, ulusal gücü olumsuz yönde etkilerler." Bu bağlamda salgın hastalıkların bir sağlık sorunu olmalarının ötesinde bireyler, toplumlar ve devletler bakımından farklı alanlarda önemli etki ve sonuçlar doğuran tehdit ve risk faktörleri oldukları söylenebilir. Bireyleri ve toplumları önemli derecede etkileyen salgın hastalıklar aynı zamanda kamu düzeninin ve güvenliğinin de bozulmasına neden olarak ulusal güvenlik ve istikrar açısından da yıkıcı etkilere neden olabilmektedirler (Koçer, 2021, ss. 99-100).

COVID-19, uluslararası ekonomik düzen üzerinde de olumsuz etkilere neden olmuştur. Dünya ticaretinin daralması, işsizlik oranlarının artması, küresel düzeydeki ekonomik durgunluk, mal tedarik zincirinin kesintiye uğraması ve büyüme oranlarının düşmesi gibi gelişmeler doğrudan COVID-19 süreci ile birlikte ortaya çıkmıştır. Akgün ve Çelik'in (2020: 381) ifadeleriyle, COVID-19 salgını kurallara dayalı liberal uluslararası düzenin ruhuna ciddi bir tehdit teşkil etmiştir. COVID-19 ile mücadelede uluslararası iş birliğinin yeteri kadar sergilenememesi, devletlerin içlerine kapanarak sadece kendi kapasiteleri ile sorunun üstesinden gelmek için çaba göstermelerine neden olmuştur. Bu noktada genel kanı, uluslararası kurumlar ve uluslararası örgütlerin oluşturduğu küresel yönetim sisteminin, uluslararası iş birliğini gerçekleştirme ve koordine etme konularında yetersiz kaldıkları yönündedir. Bu bağlamda bir anlamda "küresel yönetim krizi" yaşandığı söylenebilir (Akgün ve Çelik, 2020, s.372).

COVID-19 salgını, küresel güvenliğe yönelik bir sağlık ve küresel yönetim krizi olarak ortaya çıkmasının yanı sıra farklı boyutlar üzerinden de çeşitli güvenlik sorunlarının derinleşmesine neden olabileceği potansiyeline sahiptir. COVID-19 ile mücadelede devletlerin içe kapanmak suretiyle salgına kendi ulusal kapasiteleriyle karşı koymaya çalışmaları ve etkin bir uluslararası iş birliğinin sağlanamaması özellikle sağlık alanındaki ulusal kapasiteleri eksik ve zayıf olan devletlerin bu krizden çok daha olumsuz etkilenmelerine neden olmuştur. Bu tür zayıf ve kırılabilir devletlerde ortaya çıkması olası otorite boşluklarının illegal gruplar ve terör örgütleri tarafından bir fırsat bilinerek o ülkelerin güvenliklerine yönelik ciddi tehditlere neden olması ihtimal dâhilindedir (Yeşiltaş, Gür, Acun, 2020). Ek olarak, son

yıllarda uluslararası güvenliğe yönelik ciddi bir tehdit unsuru taşıyan yasa dışı göç ve mülteci hareketleri de beraberlerinde getirecekleri salgını taşıma riskleri nedeniyle toplumlar ve devletler bakımından artı bir güvenlik kaygısına neden olur hâle gelmiştir (Soner, 2020, ss. 21-22).

COVID-19 süreciyle birçok sektörde iletişimin ve faaliyetlerin dijital ortamlar üzerinden yürütülmesi bir taraftan büyük kolaylıklar sağlarken diğer yandan da siber alandan gelebilecek güvenlik tehditlerine ciddi anlamda kapı aralamıştır. Son dönemlerde devlet dışı illegal aktörler ve ulus-ötesi suç örgütleri tarafından devletlerin sağlık, savunma, güvenlik ve finansla ilgili alt yapı sistemlerine yönelik siber saldırıların önlenmesi, güvenliğin yeni ve önemli bir boyutu olarak ortaya çıkmaktadır (Sönmez, 2020: ss. 6-7).

Sonuç olarak, COVID-19 salgını bireylerden toplumlara, devletlerden uluslararası sisteme yönelik geniş bir yelpazede farklı boyutlar üzerinden ciddi güvenlik riskleri ve meydan okumaları doğurmuştur. Bu bağlamda güvenlikle sağlık arasındaki bağlantı güçlenmiştir. Her ne kadar COVID-19 ile mücadele sürecinde devletler arasında sorunlu etkileşim örnekleri mevcut olsa da güvenliğin bölünmezliği ilkesini teyit eder biçimde uluslararası iş birliğine dair bir eğilimin gözlemlendiği söylenebilir. Bu kapsamda, bir uluslararası güvenlik tehdidi olarak COVID-19 salgınının benzersiz yapısına yönelik ortaya konan uluslararası etkileşimlerin uluslararası iş birliğine yönelik özgün bir katkı sunduğu ve mevcut aksaklıkları ise belirginleştirdiği görülmektedir.

3. COVID-19 İLE MÜCADELEDE ULUSLARARASI İŞ BİRLİĞİ SÜRECİ

COVID-19 ile mücadelede devletler arası iş birliği ve çatışma unsurlarının birbirleriyle iç içe geçmiş şekilde devam ettiği, genel olarak tablonun güvenliğin bölünmezliği ilkesi doğrultusunda krizin başlarından itibaren artarak devam eden bir iş birliği ortamına evirildiğini söylemek mümkündür. Temel olarak devletlerin birbirlerini suçlayıcı ifadelerine ve DSÖ gibi en önde gelen potansiyel iş birliği platformlarına yönelik güven kırıcı söylemlere rağmen, COVID-19 ile mücadelede devletler arası iş birliğinin aşamalı olarak kurumsallaşmaya başladığı söylenebilir.

COVID-19 süreci ortaya çıktığında özellikle ABD ile Çin arasındaki ilişkilerde mevcut gerginlikleri artıran bir süreç yaşanmış ve karşılıklı suçlamalarda bulunulmuştur. Dönemin ABD Başkanı Donald Trump'ın COVID-19 virüsünü "Çin Virüsü" olarak nitelendirmesi, DSÖ'nün çalışmalarını fonlayan temel ülkenin ABD olduğunu ancak DSÖ'nün Çin yanlısı bir tutum içerisinde olduğunu ilan etmesi gibi faktörler ihtilaf durumunu derinleştirmiştir. Bir yandan virüsün çıkış merkezi olan

Çin ile COVID-19 ile mücadelede liderlik etmesi beklenen önde gelen ülke olan ABD arasındaki bu çekişme, böylesine büyük bir uluslararası güvenlik tehdidi karşısında yaşanmasından dolayı modern bir trajedi olarak nitelendirilmiş ve Soğuk Savaş dönemindeki kutuplaşma ve çatışma ortamına benzetilerek eleştirilmiştir (Çınar, 2020; DW NEWS, 2020; Christensen, 2020).

Diğer yandan, COVID-19 döneminde uluslararası iş birliğine dair devletler arasında ikili etkileşimler başta olmak üzere çeşitli iş birliği süreçlerinin yürütüldüğü açıktır. Bu kapsamda ekonomik yardımlaşmalar, sağlık alt yapılarını destekleme adına yapılan yardımlar öne çıkmıştır. Örneğin; 2021 Dünya Ekonomi Forumunda paylaşılan verilere göre COVID-19 sürecinde dış yardım miktarlarında da artış olmuş ve toplam 161,2 milyar dolar dış yardım sağlanarak bir rekora imza atılmıştır (Marchant, 2021). OECD verilerine göre direkt olarak COVID-19 ile ilgili aktivitelerde 2020 yılında yapılan yardım miktarı 12 milyar dolar civarında olmuştur (OECD, 2021). Bir örnek olarak ilgili iş birliğine katkı sunan ülkelerden bir tanesi de Türkiye olmuş ve toplam 158 ülkeye salgın sürecinde maske, eldiven gibi ürünler başta olmak üzere tıbbi yardım malzemeleri gönderildiği ve çeşitli desteklerde bulunduğu Türk yetkililer tarafından açıklanmıştır (TRT Haber, 2021b).

Tüm bu inişli çıkışlı devletler arası etkileşimler değerlendirildiğinde, COVID-19 sürecinin günümüz koşullarında güvenliğin bölünemez olduğunu açıkça gösteren bir deneyim edinmemizi sağladığı ifade edilebilir. Güvenliğin bölünmezliği ilkesi çerçevesinde, bir uluslararası güvenlik tehdidi olarak COVID-19'a karşı uluslararası düzeyde yürütülecek etkin iş birliği süreçlerine dair iki önemli bulgu ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, COVID-19 tehdidinin özgünlüğü ve güvenliğin bölünmezliği ilkesi çerçevesinde benzer veya farklı sektörlerden kaynaklanacak tehditler için uluslararası toplumda iş birliği bağlamında önem arz eden bir bilgi birikimi ile maliyet paylaşımı ve uzlaşma içeren davranış kalıpları oluştuğu görülmektedir. İkinci bir husus olarak da uluslararası sistemin evriminde güvenliğin bölünmezliği çerçevesinde sürdürülebilir ve etkin işleyen bir iş birliği platformuna olan ihtiyacın netleşmiş olduğudur. Bu kapsamda BM'nin mevcut yapısına ve işleyişine yönelik eleştirilerin artabileceği söylenebilir.

3.1. COVID-19 Sürecinde Bir Uluslararası İş Birliği Örneği: COVAX

Bir uluslararası güvenlik tehdidi olarak COVID-19'a yönelik mücadelenin en önemli unsuru, bu tehdidi ortadan kaldıracak ya da yayılmasını engelleyecek ilaç ve aşı geliştirme faaliyetleridir. Bu kapsamda henüz ilaç safhasında olumlu bir sonuç elde edilememiştir. Aşı geliştirme ve aşının adil dağıtımı hususunda gerçekleştirilecek iş

birliği ise COVID-19 ile mücadelede birincil öneme sahip gözükmektedir. DSÖ'nün önderlik ettiği bir süreçle dünyada adil aşı dağıtımı için devlet dışı aktörlerle birlikte COVAX isminde bir yönetim mekanizmasının oluşturulması ve sloganlarının da “Herkes güvende olmadıkça kimse güvende değildir” ve “Herkes kazanmadıkça kimse kazanamayacak” olması da bu görüşü teyit eder niteliktedir (World Health Organization [WHO], 2021c).

COVID-19 aşlarını üreten devlet veya özel sektör kuruluşları kendi politikaları doğrultusunda aşı arzına yönelmişler, devletler arası ikili anlaşmalarla aşilar yaygınlık kazanmıştır. Ancak aşının dünyadaki tüm insanlar için erişilebilir olması önem arz etmektedir ve bu hususta DSÖ çalışmalarını yoğunlaştırarak devlet dışı aktörlerin de paydaş olduğu COVAX isimli bir yönetim mekanizması hayata geçirmiştir. Bu platformun sağlayıcıları DSÖ, UNICEF ile CEPI ve GAVI isimli kuruluş ve yapılarıdır. DSÖ, BM'nin özerk bir uzmanlık kuruluşu; UNICEF ise BM'nin çocuklara yardım fonu programı; GAVI, dünyanın en yoksul ülkelerinde yaşayan çocukların aşılara erişimini sağlamak amacıyla 2000 yılında kurulmuş uluslararası bir kuruluş; CEPI ise 2017'de Davos'ta kamu ve özel sektör birlikteliğinde oluşturulan bulaşıcı hastalıklara karşı aşiların geliştirilmesini hızlandırmaya ve salgınlar sırasında insanların bu aşılara adil erişimini sağlamaya destek olan bir kuruluştur (Bkz. World Health Organization [WHO], 2021c; GAVI, 2021a; CEPI, 2021; UNICEF, 2021). Devlet ve devlet dışı aktörlerin oluşturduğu COVAX platformu, aşının geliştirilmesi ve adil dağıtımı için küresel bir yönetim zemini olarak çalışmaktadır ve Ekim 2021'e kadar toplam 144 katılımcı ülkeye 365 milyon doz üzerinde aşı tedariki sağlamıştır (GAVI, 2021b). Aşı tedarikindeki en büyük sıkıntılar ise; aşı üreticileriyle olan anlaşmazlıklar, ikili anlaşmaların öncelenmesinden doğan problemler ve yüksek gelirli ülkelerin aşı tedariki politikalarındaki sıklıktan kaynaklanan sorunlar olarak belirtilmektedir (World Health Organization [WHO], 2021a).

COVAX, hükümetler ve aşı üreticileriyle iş birliği yapan bir oluşum olarak Oxford-AstraZeneca, Pfizer-BioNTech, Sinopharm, Moderna, Sputnik V, Sinovac ve Janssen aşilarının tedariki başta olmak üzere aşının uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede COVAX'a para ve aşı desteği sağlayan ülkeler ABD, Birleşik Krallık, Kanada, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, İsveç ve Portekiz olarak sıralanabilir (“Covax: How Many”, 2021). Artan sayıda devletin COVAX'a yapılan para ve aşı yardımına katkı sunma eğiliminde oldukları söylenebilir. Örneğin; Ağustos 2021'de

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, düşük gelirli ülkeler için COVAX'a 100 milyon dolar bağışta bulunacaklarını taahhüt etmiştir (Wu, 2021).

COVAX alt yapısıyla desteklenen ülkelerde öncelikli olarak sağlık çalışanları ile toplum destek birimlerinde görevli kişilerden oluşacak şekilde toplumun yüzde 3'lük bir kesiminin aşılınması, ardından yüzde 20'lik bir kesimini ihtiva eden 65 yaş üstü ve yüksek risk grubunda olan kişilerin aşılınması planlanmaktadır. COVAX tarafından desteklenen her bir ülkede bu bahsedilen yüzde 20'lik aşılınma oranı yakalanmadan, desteklenen ülkelerin hiçbirinde COVAX tarafından aşı oranının yüzde 20'nin üzerine çıkarılmayacağı belirtilmiştir ("Covax: How Many", 2021). Böylece COVAX kapsamında aşuların adil dağıtımı ve dengeli bir şekilde yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.

Bir yandan COVAX altyapısıyla çalışmalar devam ederken diğer yandan aşının tedariki ve dağıtılması konusunda devletler tarafından bireysel destek açıklamaları da yapılmaktadır. Katkı sağlayacağını belirten bazı ülkeler ise aşı bağışını toplam 45 milyon doza ulaştıracağını söyleyen İtalya; 1,1 milyar doza yükselteceğini belirten ABD ve toplam 2 milyar doz bağış yapacağını vurgulayan Çin olarak gözükmektedir (Wu, 2021; Seçkin, 2021; Mason ve O'donnell, 2021). Bu bağlamda COVAX'ın giderek güçlenen bir uluslararası iş birliği platformu olduğu söylenebilir. Güvenliğin bölünmezliği ilkesi çerçevesinde de değerlendirildiğinde aşuya erişimi olmayan düşük gelirli ülkelerde aşının uygulanması COVID-19 ile mücadelede elzem görülmektedir. COVAX yetkililerinin Eylül 2021'de yaptığı değerlendirmelerde yapılacak aşı uygulamasının 2022'nin ilk çeyreğinde 2 milyar doza ulaşabileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda COVAX aracılığıyla bu hedefe ulaşılması, güvenliğin bölünmezliği ilkesi kapsamında düşünüldüğünde, COVID-19 ile mücadelede çok önemli bir eşiğin arkada bırakılmasına imkân verebilecektir.

Sonuç olarak, COVID-19 tehdidinin güvenliğin bölünmezliği ilkesi çerçevesinde gelecekteki olası tehditler için uluslararası toplumda önem arz eden bir bilgi birikimi ve davranış kalıpları oluştuğu görülmektedir. COVID-19 daha önceki örneklerle benzeşmeyen bir uluslararası güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkmış; bu kapsamda başat aktör olan devletlerin oluşturduğu uluslararası toplum içerisinde iş birliği ve çatışma unsurlarının karmaşık bir hâlde seyrettiği bir sürecin inşasına yol açmıştır. Çok kısa bir sürede dünyadaki tüm coğrafyaları etkisi altına alması, bireylerden başlayarak hem insan güvenliğini daha sonra da devlet güvenliğini sarsması ve uluslararası ilişkilerin işleyişini ekonomik, sosyal ve siyasi birçok alanda sekteye uğratması COVID-19 sürecinin benzersiz bir yapıda olduğunu göstermektedir. COVID-19'un ulusal ve uluslararası güvenlik yapılarını aşındırması, hâlihazırda

istikrarsızlık ve belirsizliklerle dolu küresel güvenlik ortamının kırılmasını bir kez daha göstermiş, aynı zamanda uluslararası iş birliğinin COVAX gibi platformlar üzerinden gerçekleşebileceği de görülmüştür.

3.2. COVID-19 Sürecinde Merkezî Bir Aktör Olarak Birleşmiş Milletler

COVID-19 salgınında, ABD ve Çin gibi liderlik sergileyebilecek devletlerin kendi aralarında ihtilafa düşmesi ve iş birliğinden kaçınması devletler arasında iş birliği hususunda karamsar bir tablo ortaya çıkarmıştır. Uluslararası iş birliğine yönelik girişimlerin aksadığı COVID-19 salgının ilk ayları için Harman (2020: 373) şu ifadeleri kullanmıştır: “Kaotik bir tablo var: ABD’nin DSÖ üyeliğinden ve verdiği finansal destekten vazgeçmesi tehlikesi; büyük bir dünya krizini önlemeye yönelik gecikmiş bir BM Güvenlik Konseyi kararı; bilimsel tavsiyelere kulak asmayan, yağmacı bir tehdidi önemsiz gösteren ve krize karşılık verirken çok taraflı iş birliğinden uzaklaşan çok sayıda önde gelen dünya lideri.”

Bu şartlar altında COVID-19 salgınının uluslararası barış ve güvenliği sarsacak düzeyde olması, ilgili süreçte devlet dışı aktörlerle birlikte küresel yönetişimin liderliğini yürütmek üzere en yetkin ve etkili uluslararası örgüt olarak BM’yi ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede BMGK ve DSÖ başta olmak üzere BM’nin ilgili uzmanlık kuruluşları ve tüm organlarıyla COVID-19’a karşı mücadeleyi desteklemesi beklenmiştir. Örneğin; DSÖ, 150 ülkede ofisi bulunan ve 8.000’den fazla uzman çalışanıyla temel görevi hastalıklarla mücadele etmek ve dünyada genel olarak sağlık koşullarını iyileştirmek olan bir örgüttür (<https://www.who.int/about/structure>; <https://www.who.int/about/who-we-are>). Diğer yandan BM, COVID-19 sürecinde birçok kuruluşu ile maddi destekleri de kapsayan üç sacayağında kapsamlı bir politika geliştirmiştir. Bu temel üç başlık virüsün kontrol edilmesi, aşı geliştirilmesi, teşhis ve tedavi yöntemleri ve virüse karşı hazırlıklı olunmasını kapsayan sağlık politikası; krizin yıkıcı sosyo-ekonomik, insani ve insan hakları yönlerini karşılama politikaları; ve COVID-19 sonrası daha iyi bir dönem için toparlanma süreci politikalarıdır (UN Comprehensive Response, 2020).

BM Antlaşması’nın Güvenlik Konseyi’ne ayrılan 5. bölümünün 24. maddesi olan “Birleşmiş Milletler’in üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi’ne bırakırlar ve bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken Güvenlik Konseyi’nin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler” (BM Antlaşması, 1945) maddesinin işletilmesi ve kararları bağlayıcı olan BMGK’nin

öncü bir rol üstlenmesi beklentisi doğmuştur. Bu beklentinin temelinde BMGK'nin geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine karşı aldığı kararlar ve üstlenmiş olduğu görevler bulunmaktadır. Örneğin; BMGK nezdinde 2000 yılında AIDS/HIV virüsünün gündeme alınması, 2007 yılından itibaren iklim değişikliği meselesinin görüşülmesi, Estonya'nın siber güvenlik hususunu gündeme alma çabaları geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine yönelik girişimlerden örnekler olarak verilebilir. COVID-19 sürecine çok benzeyen bir mesele olarak görülebilecek ebola virüsüne karşı mücadelede, 2019 yılında ebola virüsünün Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde tekrar yayılmasını önlemek amacıyla BM Barış Gücü misyonlarının sağlık uzmanlarıyla birlikte denetim faaliyetinde bulunmaları COVID-19 süreci başlamadan BMGK de benzer bir tecrübe birikimi olduğunu gösterir niteliktedir (Gowan, 2020, s. 70).

Salgınlara yönelik ise 2000 ile 2020 yılları arasında uluslararası barış ve güvenliği etkilediğine karar verilen dört vaka hakkında BMGK tarafından kararlar alınmış ve uygulanmıştır. Bu vakalar; HIV/AIDS, SARS ve Ebola salgınlara ilişkin kararlardır (Bkz. Baichorov, 2020). 2000 yılındaki 1308 sayılı karar ile 2011 yılındaki 1983 sayılı karar HIV/AIDS salgını konusunda; 2014 yılındaki 2177 sayılı karar ile 2018 yılındaki 2439 sayılı karar ebola salgını hakkında alınmıştır. COVID-19 sürecinde ise 1 Temmuz 2020'de 2532 sayılı BMGK kararı çıkarılabilmektedir (Harman, 2020, s. 376).

BMGK tarafından COVID-19 ile mücadele edilebilmesi için dünyadaki çatışma alanlarında ateşkes ilan edilmesine yönelik karar çıkarma girişimleri fikir ayrılıklarından dolayı üç ayı aşkın bir sürede hazırlanabilmektedir. 2532 sayılı kararlar (Bkz. UN Security Council, 2020) birbirini takip eden en az 90 gün boyunca sürecek insani bir ateşkes karar verilmiştir. Daha etkili ve kapsayıcı bir karar çıkmasını engelleyen temel neden olarak COVID-19 salgınının başladığı safhadan itibaren ABD ile Çin arasında vuku bulan karşılık suçlamalar ve veto politikalarının yattığı söylenebilir. Örneğin; Trump yönetiminin BMGK'deki metinlere koronavirüsü "Wuhan virüsü" olarak not ettirmek istemesi; "Çin virüsü" olarak deklare etmesi, DSÖ'nün Çin'e karşı müsamahakâr politikalar izlediği gerekçesiyle DSÖ'yü suçlayarak herhangi bir şekilde uluslararası iş birliğine yönelik BMGK kararlarında DSÖ'nün ismini geçirmek istememesi gibi nedenler alınacak kararları engellemiş ya da sınırlandırmıştır. Diğer yandan Rusya Federasyonu ve ABD'nin Irak, Afganistan ve Suriye'de yürütmekte oldukları terörizmle mücadele operasyonlarını sekteye uğratma olasılığına karşı tasarıya çekingen yaklaştıkları yönünde görüşler de

mevcuttur (Borger, 2020; Gowan, 2020, ss. 66-69, 72; Charbonneau, 2021, ss. 12-13, TRT Haber, 2021a).

BM organları nezdinde planlanan tüm bu girişimler pratikteki eksiklikleri de göz önüne sermiştir. Salgın; barış ve güvenlik, sürdürülebilir sosyoekonomik kalkınma ve insan hakları olmak üzere BM'nin üç temel görev alanındaki zayıflıkları ortaya çıkarmıştır. DSÖ gibi BM'nin bağlı uzmanlık kuruluşları iş birliği yürütebilse de BM'nin otorite ve yönetim oluşturamaması nedeniyle bu girişimler sınırlı kalmıştır (Özler, 2020, ss. 445-446). Bu kapsamda özellikle BM Genel Sekreteri Guterres, BM organlarının COVID-19 salgınına karşı istenilen ölçüde mobilize edilememesinden sonraki ifadeleri durumu özetler niteliktedir: “COVID-19 süreci, kurmuş olduğumuz toplumların kırılğan iskeletindeki kırıkların ortaya çıktığı bir röntgen sürecine benzetilebilir. Her yerde yanlışlıkları ve aldatmaları ortaya çıkarıyor: serbest pazarın herkese sağlık getireceği yalanı, ücretsiz bakım işlerinin iş olmadığı kurgusu, ırkçılık sonrası bir dönemde yaşadığımız yanılgısı ve hepimizin aynı gemide olduğu efsanesi. Hepimiz aynı denizde olduğumuzdan, bazılarımızın süper yatlarda olduğu bazılarımızın ise akıntıda tutunacak dal aradığı açık bir unsurdur.” (UN Secretary General, 2020b).

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası güvenlik ortamındaki hızlı değişim ve dönüşüm süreci, geleneksel olmayan güvenlik tehditlerini ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda COVID-19 salgını, güvenliğin biyolojik unsurları hakkındaki tartışmaları ön plana çıkarmıştır. COVID-19'un küresel bir sağlık sorunu olarak değerlendirilmesine ve bu sorunla ancak küresel düzeyde yürütülecek etkin bir iş birliğiyle mücadele edilebileceği düşüncesinin uluslararası kamuoyu tarafından yaygın bir şekilde kabul görmesine rağmen salgınla mücadele çok büyük oranda devletlerin bireysel mücadelelerine kalmıştır. Bu noktada salgınla mücadelede ulusal kapasitelerin geliştirilmesi hususunda da uluslararası iş birliğinin elzem olduğu ortaya çıkmıştır.

COVID-19 sürecinin uluslararası ilişkilerin işleyişinde önemli bir tecrübe sağlayarak ilerideki potansiyel tehditler için bir birikim sağladığı söylenebilir. Bu tarz uluslararası güvenlik krizlerinde aktörler arasında iş birliği ve ortak politikalar geliştirmenin gerekliliği COVAX örneğinde olduğu gibi COVID-19 sürecinde tecrübe edilmiştir. Dünyada herhangi bir devletin ya da bölgenin içinde bulunduğu güvensizlik ortamının, küreselleşen dünya göz önüne alındığında uluslararası güvenliğe bir tehdit oluşturacağı söylenebilir. Bu kapsamda COVID-19 süreci anlamlı bir örnek teşkil etmektedir.

Küresel nitelikli tehditler güvenliğin bölünmezliği ilkesi çerçevesinde topyekûn bir mücadele gerektirse de maliyet paylaşımı hususunda devletler arasında zorluklar olduğu görülmektedir. Buna karşın COVID-19 süreci, ortak fayda için ortak maliyete katlanmanın ve uzlaşımın göreceli olarak gerçekleştirilebilir olduğunu göstermiştir. Her ne kadar ihtilafli bir süreç yaşanmış olsa da krizin ikinci senesinde uluslararası toplumda bir dayanışma eğilimi sergilendiği söylenebilir. COVID-19 sürecinin başında çatışan iki taraf olarak sivrilen ABD ve Çin, yüksek miktardaki aşı bağıışı taahhütleriyle uluslararası toplumdaki iş birliğine destek sunan iki önemli aktöre dönüşme eğilimindedirler.

Diğer yandan, COVID-19 süreciyle birlikte güvenliğin bölünmezliği ilkesi çerçevesinde sürdürülebilir merkezi bir iş birliği ve koordinasyon platformuna olan ihtiyacın netleştiği görülmektedir. Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan BMGK'nin COVID-19 ile mücadelede küresel düzeyde etkin bir rol oynama kapasitesinin bulunması güvenliğin bölünmezliği ilkesinin hayata geçirilmesi için bir fırsat sunmuştur. COVID-19 kapsamında DSÖ'nün BMGK desteğiyle COVID-19'a karşı küresel bir iş birliği platformu teşkil etmesi mümkün hâle gelmiştir. Ancak BMGK bu süreçte beklenen düzeyde aktif bir rol oynayamamıştır. Özellikle ABD ve Çin arasındaki gerilim BMGK'nin daha aktif bir rol oynamasını engellemiştir. Bu durumun DSÖ gibi BM'nin uzmanlık kuruluşlarının faaliyetlerini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Bu bağlamda gelecekteki muhtemel ortak güvenlik tehditlerine karşı BM'nin karar alma ve işleyişine dair reform önerilerinin önem kazanacağı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- African Union. (2021). Member states. Erişim tarihi: 31.10.2021, https://au.int/en/member_states/countryprofiles2
- Akgün B. ve Çelik M. (2020). Yeni normal dönemde küresel yönetim. M. Şeker, A. Özer, C. Korkut (Ed.), *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*, (ss. 367-384). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Aydın M. (2020). Koronavirüs sonrası dünya. *Uluslararası İlişkiler Konseyi-Panorama*, Erişim tarihi:10.08.2021, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/28/koronavirus-sonrasi-dunya/>
- Baichorov A. M. (2020). United Nations Security Council and COVID-19. *Journal of the Belarusian State University. International Relations*.
- Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü. (1945). Erişim tarihi: 31.10.2021, https://turkey.un.org/sites/default/files/2020-02/UN-charter-turkish_0.pdf
- Borger J. (08.05.2020). US blocks vote on UN's bid for global ceasefire over reference to WHO. *Guardian*. Erişim tarihi: 31.10.2021, www.theguardian.com/world/2020/may/08/un-ceasefire-resolution-us-blocks-who
- Burgess, J. P. (2007). What is new and what is old in NATO's strategic concept?. Erişim tarihi 31.10.2021, <https://jpeterburgess.com/wp-content/uploads/2010/02/Burgess-2007-What-is-new.pdf>
- CEPI. (2021). *A global coalition for a global problem*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://cepi.net/about/howweare/>
- Charbonneau B. (2021). The COVID-19 test of the United Nations Security Council. *International Journal*, 76(1), 6-16.
- Christensen, T. J. (May 2020). A Modern Tragedy? COVID-19 and US-China Relations. *Brookings*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.brookings.edu/research/a-modern-tragedy-covid-19-and-us-china-relations/>
- Çınar, A. (11.04.2020). Donald Trump versus the World Health Organization. *TRT World*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.trtworld.com/opinion/donald-trump-versus-the-world-health-organization-35319>

- Covax: How many Covid vaccines have the US and the other G7 countries pledged?. (23.09.2021). *BBC NEWS*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.bbc.com/news/world-55795297>
- Davies S. E. (t.y.). National security and pandemics. *UN Chronicle*. Erişim tarihi: 10.08.2021, <https://www.un.org/en/chronicle/article/national-security-and-pandemics>
- Dilbirliği, M. (16.07.2020). Kovid-19 ve Dünya Sağlık Örgütü'nün geleceği. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 14.12.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19-ve-dunya-saglik-orgutunun-gelecegi/1912500#>
- DSÖ. (2021). Who we are. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.who.int/about/who-we-are>
- DSÖ. (2021). Where we work: WHO - organizational structure. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.who.int/about/structure>
- DSÖ: Salgın her yerde bitene kadar hiçbir yerde bitmeyecek. (04.06.2021). *Milliyet*, Erişim tarihi: 10.08.2021, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/dso-salgin-her-yerde-bitene-kadar-hicbir-yerde-bitmeyecek-6522968>
- DW NEWS. (22.05.2020). *USA vs China: The new cold war on the horizon* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=taAHtUDo18Q>
- Ellehuus R. ve Zagorski A. (2019, Mart). Restoring the european security order. Center for Strategic&International Studies. Erişim tarihi: 15.08.2021, <https://russiancouncil.ru/papers/CSIS-RIAC-Ellehuus-Zagorski-RestoringEuropeanOrder.pdf>
- GAVI – The Vaccine Alliance. (2021a). *About our alliance*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.gavi.org/our-alliance/about>
- GAVI - The Vaccine Alliance. (2021b). *COVAX vaccine roll-out: country updates*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.gavi.org/covax-vaccine-roll-out>
- Gowan R.. (2020). The UN at crossroads of COVID-19. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 17, Special Elections Issue: America at Crossroads, 66-75.
- Harman S. (2020). COVID-19, the UN, and Dispersed Global Health Security. *Ethics & International Affairs*, 34 (3), 373-378.

- Hoyer, W. (2010). ‘A German view on the OSCE Corfu Process: an opportunity to strengthen cooperative security in Europe’. *Security and Human Rights*, no.2, 114-118.
- Karaaslan, H. (2020). Uluslararası güvenliğe bir tehdit olarak başarısız devletler. H. Karaaslan ve M. Demirel (Ed.), *Güncel Uluslararası Güvenlik Sorunları*, (ss. 167-206). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Koçer G. (2021). Pandemiler ve küresel güvenlik ezeli ve ebedi tehdit: dördüncü atlı. A. Eminoglu ve M. Ülgül (Ed.), *Uluslararası Güvenliğe Giriş*, (ss. 93-125). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kvartalnov A. (2021). Indivisible security and collective security concepts: implications for Russia’s relations with the West. *Central European Journal of International and Security Studies*, 15 (3), 4-29.
- Marchant N. (23.04.2021). Foreign aid hit a record high last year. Here’s what it means for the global recovery from COVID. *World Economic Forum*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.weforum.org/agenda/2021/04/foreign-aid-2020-covid-19-oecd/>
- Mason J. ve O’donnell C. (23.09.2021). Under pressure, U.S. donates half billion more COVID-19 vaccine doses to World. *Reuters*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.reuters.com/world/us/biden-pledges-new-vaccine-donations-bid-rally-global-pandemic-fight-2021-09-22/>
- OECD. (13.04.2021). COVID-19 spending helped to lift foreign aid to an all-time high in 2020 but more effort needed. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.oecd.org/newsroom/covid-19-spending-helped-to-lift-foreign-aid-to-an-all-time-high-in-2020-but-more-effort-needed.htm>
- OSCE. (17.06.2009). The OSCE concept of comprehensive and co-operative security: an overview of major milestones. OSCE Secretariat Conflict Prevention Centre Operations Service – SEC.GAL/100/09. Erişim tarihi: 01.09.2021, <https://www.osce.org/files/f/documents/c/0/37592.pdf>
- Özler Ş. İ. (2020). The United Nations at seventy-five: passing the COVID Test. *Ethics & International Affairs*, 34 (4), 445-456.
- Pobjie E. (27.07.2020) Covid-19 as a threat to international peace and security: The role of the UN Security Council in addressing the pandemic. *Blog of the European Journal of International Talk*. Erişim tarihi: 20.10.2021, <https://www.ejiltalk.org/covid-19-as-a-threat-to-international-peace-and-security-the-role-of-the-un-security-council-in-addressing-the-pandemic/>

- Roberts, M. (19.10.2021). What are the Delta, Gamma, Beta and Alpha Covid variants?. *BBC*. Erişim tarihi: 31.10.2021, www.bbc.com/news/health-55659820
- Russian News Agency. (17.09.2020). UN Secretary General called COVID-19 a number one global security threat. Erişim tarihi: 25.09.2021, <https://tass.com/world/1201745>.
- Seçkin B. (22.09.2021). İtalya, yıl sonuna kadar yoksul ülkelere 45 milyon doz Kovid-19 aşısı bağışlayacak. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italya-yil-sonuna-kadar-yoksul-ulkelere-45-milyon-doz-kovid-19-asisi-bagislayacak/2372452>
- Soner, B. A. (Hazırlayan). (2020). Kovid-19 salgını ve sonrası uluslararası siyasette süreklilik ve değişimler. *Rapor*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Sönmez G. (06.04.2020). COVID-19 salgınının güvenlik ve uluslararası sistem üzerinde olası etkileri. *ORSAM*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://orsam.org.tr/tr/covid-19-salgininin-guvenlik-ve-uluslararasi-sistem-uzerinde-olasi-etkileri/>
- Sula İ. E. (2020). Uluslararası Güvenlik Çalışmalarının Kuramsal Dönüşümü ve Değişen Güvenlik Tanımları. H. Karaaslan ve M. Demirel (Ed.), Güncel uluslararası güvenlik sorunları (ss. 1-18). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- TRT Haber. (2021a) (25.05.2021). Trump'a "Çin virüsü" davası: 22,9 milyon dolar tazminat. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/trumpa-cin-virusu-davasi-229-milyon-dolar-tazminat-583333.html>
- TRT Haber. (2021b), (01.06.2021). TBMM Başkanı Şentop: Türkiye, salgın sürecinde 158 ülkeye yardım gönderdi. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/tbmm-baskani-sentop-turkiye-salgin-surecinde-158-ulkeye-yardim-gonderdi-585234.html>
- UN NEWS. (02.07.2020). COVID-19 fast becoming protection crisis, Guterres warns Security Council, Erişim tarihi: 20.09.2021, <https://news.un.org/en/story/2020/07/1067632>
- UN Secretary General. (2020a), (09.04.2020). Secretary-General's remarks to the Security Council on the COVID-19 Pandemic [as delivered]. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2020-04-09/secretary-generals-remarks-the-security-council-the-covid-19-pandemic-delivered>

- UN Secretary General. (2020b), (18.07.2020). Secretary-General’s Nelson Mandela lecture: “Tackling the inequality pandemic: a new social contract for a new era” [as delivered]. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2020-07-18/secretary-generals-nelson-mandela-lecture-%E2%80%9Ctackling-the-inequality-pandemic-new-social-contract-for-new-era%E2%80%9D-delivered>
- UN Security Council. (01.07.2020). Resolution 2532 (2020). Erişim Tarihi, 31.10.2021, [https://undocs.org/en/S/RES/2532\(2020\)](https://undocs.org/en/S/RES/2532(2020))
- UNICEF. (2021). *What we do*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.unicef.org/what-we-do>
- United Nations Comprehensive Response to Covid-19: Saving Lives, Protecting Societies, Recovering Better. (2020, Eylül). *United Nations*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un-comprehensive-response-to-covid-19.pdf>
- Williams, P. D. (2013). *Security studies: an introduction*. P. D. Williams (Ed.), *Security Studies: An Introduction* (ss. 1-12). Londra ve New York: Routledge.
- World Health Organization (WHO). (2021a), (14.09.2021). *Media briefing on vaccine equity* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=fKM4rQ18W-8&t=2911s>
- World Health Organization (WHO) (2021b). WHO coronavirus (COVID-19) dashboard. Erişim tarihi 17.10.2021, <https://covid19.who.int/>
- World Health Organization (WHO). (2021c). *COVAX*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://www.who.int/initiatives/act-accelerator/covax>
- World Health Organization (WHO). (2021d). *Update on omicron*. Erişim tarihi: 15.12.2021, <https://www.who.int/news/item/28-11-2021-update-on-omicron>
- Wu H. (06.08.2021). China pledges 2 billion vaccines globally through year’s end. *AP News*. Erişim tarihi: 31.10.2021, <https://apnews.com/article/joe-biden-business-health-china-coronavirus-pandemic-7b3a7e0f5949b6976d4cf7f69bba71d0>
- Yeşiltaş M., Gür N. ve Acun C. (20.03.2020). Koronavirüs salgını küresel sistemi nasıl etkileyecek?. *SETA*, Erişim tarihi: 10.08.2021, <https://www.setav.org/5-soru-koronavirus-salginini-kuresel-sistemi-nasil-etkileyecek/>